

Голові разової спеціалізованої вченої ради ДФ 20 051.136 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
професору кафедри політичних наук,
доктору політичних наук, проф.
Василію Йосифовичу КЛИМОНЧУКУ

**Відгук офіційного опонента на дисертацію
ТОМАШЕВСЬКОЇ МАРИСИ ВАЛЕРІЇВНИ
«Брексіт в інформаційному просторі Великої Британії»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 052 Політологія,
галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки**

Актуальність теми дослідження. Із моменту оголошення референдуму щодо виходу Великої Британії з Європейського Союзу ця подія стала поштовхом до широкого медійного обговорення майбутнього як самого Об'єднаного Королівства, так і ЄС загалом у політичному та економічному вимірах. Аналітичні центри, фахівці та представники медіа активно висловлювали різні прогнози й оцінки. Протягом наступних років тривали інтенсивні політичні дебати у британському суспільстві, кілька разів змінювалися уряди, проводилися позачергові парламентські вибори, і зрештою більшість членів парламенту підтримали угоду про вихід з ЄС, доповнену пропозиціями прем'єр-міністра Бориса Джонсона.

Формальне завершення процесу Брекзиту (Брексит, Brexit) 31 січня 2020 року стало подією, що змінила політичний ландшафт Європи та світу. Попри завершення формальної частини, інформаційне висвітлення наслідків Брекзиту залишається надзвичайно актуальним у європейському медіапросторі. У центрі уваги ЗМІ перебувають такі ключові питання: трансформації політичних процесів у ЄС через вихід одного з провідних членів; нові формати економічної співпраці, зокрема у сфері торгівлі, фінансової стабільності та валютної політики; соціокультурні наслідки, включаючи вплив на міграцію, культурний обмін і взаємне сприйняття між країнами; а також специфіка двосторонніх відносин Великої Британії з окремими державами ЄС та оцінка геополітичного ефекту Брекзиту у глобальному контексті.

Тема Брекзиту залишається актуальною в інформаційному просторі Великої Британії, особливо у контексті її соціальних, економічних та політичних наслідків. Після виходу з Європейського союзу у 2020 році Брекзит продовжує впливати на всі сфери життя британського суспільства. Від

міжнародної політики до внутрішніх економічних процесів, він став предметом глибокого аналізу, дискусій і спорів. Також, важливо враховувати його вплив на інформаційний ландшафт країни, включаючи зміни в медіа-покритті, публічній думці та сприйнятті самого поняття європейської інтеграції серед громадян.

Тому дослідження Брекзиту в інформаційному просторі Великої Британії Томашевської М. В. є вкрай актуальною та перспективною темою для вивчення науковцями-теоретиками та політиками-практиками.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертантка чітко сформулювала мету дослідження, що полягає у вивченні змісту, характеру, особливостей відображення Брекзиту в інформаційному просторі Великої Британії та показати роль і значення медіа як активного політичного учасника Брекзит-процесу. При цьому особлива увага зосереджується на розвитку інформаційного суспільства Великої Британії в контексті відображення в медіапросторі пов'язаних з Брекзитом соціально-політичних процесів і явищ як об'єкта дослідження. Предметом дослідження авторка визначила роль і значення британських медіа як транслятора інформації про Брексит та політичного актора, який протегував різні позиції щодо членства і стосунків Великої Британії з Євросоюзом.

Відповідно до запропонованого об'єкту і предмету, поставлено основні завдання дисертації, подано їх об'єктивну мотивацію, а саме: шляхом міждисциплінарного дискурсу визначити і схарактеризувати теоретико-методологічної основи дослідження; основні компоненти поняттєво-категорійного апарату – розробити методологічні засади вивчення Брекзиту в інформаційному просторі Великої Британії; з'ясувати генезу і передумови Брекзиту та здійснити типологію британських медіа крізь призму порушеної проблеми; проаналізувати розвиток громадсько-політичного медіадискурсу щодо членства Великої Британії в ЄС у період підготовки до референдуму 23 червня 2016 р.; розкрити відображення в медіапросторі партійно-політичних трансформацій та перемовин щодо виходу Великої Британії з ЄС після червневого 2016 р. референдуму; дослідити відображення в медіа розгортання суспільно-політичного анти-Брекзит руху; показати відображення в суспільній медіакомунікації наслідків Брекзиту та розслідувань щодо зловживань і порушень під час референдуму 2016 р..

Структура дисертаційної роботи Томашевської М. В. ретельно розроблена, має логічне обґрунтування і охоплює весь комплекс основних та найбільш актуальних аспектів пропонованої проблеми. Позитивні характеристики роботи включають у себе докладний аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з питань, а також виокремлення проблематичних тематичних напрямів у її науковому вивченні. Теоретична база, яка використовується в роботі, є повною

та відображає предмет дослідження в усій його різноманітності. Застосування адекватних методологічних підходів забезпечує відповідну обґрунтованість наукових положень дисертації, підвищує їх достовірність та оригінальність.

Головним здобутком роботи є те, що дослідження є самостійною науковою розвідкою, в якій всебічно й синтезовано відображення Брекзиту в інформаційному просторі Великої Британії, яке поєднує аналіз змісту, особливостей і тенденцій медіависвітлення з розкриттям ролі медіа як впливового політичного актора, що суттєво – а в ряді випадків вирішально – вплинув на результати референдуму 23 червня 2016 року.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше здійснено синтезований аналіз змісту, особливостей, тенденцій, відображення Брекзиту в інформаційному просторі Великої Британії та показано роль, значення медіа як політичного актора, що справив істотний (вирішальний) вплив на результати референдуму 23 червня 2016 р., де 52 % громадян проголосували за вихід країни з Європейського Союзу; розроблено комплексну міждисциплінарну методологічну програму дослідження, що органічно інтегрує його терміносистему; науковий досвід і сучасний дискурс щодо ролі і впливу медіа на процес політичної комунікації; наукові принципи і науково-теоретичні підходи дослідження; операційні методи, процедури, прийоми проведення дослідницької роботи; здійснено структурно-функційний аналіз відображення в медіапросторі Великої Британії проблеми створення і розгортання діяльності громадсько-політичних організацій, які представляли табори «Вийти» та «Залишитися» під час підготовчої кампанії до референдуму 23 червня 2016 р.; представлено рецепцію віддзеркалення в суспільній медіакommunікації партійно-політичних трансформацій, що відбулися під впливом Брекзиту, перемовин щодо виходу Великої Британії з ЄС після червневого 2016 р. референдуму, розгортання громадсько-політичного анти-Брексит руху, розслідувань зловживань і порушень під час референдуму;.

Значення дисертаційної роботи Томашевської М. В. також полягає в тому, що одержані результати наукової роботи можуть бути використані як теоретико-методологічний фундамент та набір емпіричного інструментарію для різнобічного вивчення та аналізу бінарних позицій у громадській думці, введення в інформаційний простір конкретних політичних акторів, проєктування необхідних повідомлень та гасел для соціуму, роль соціальних медіа в медійному дискурсі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що вони дозволяють окреслити перспективи подальших міждисциплінарних досліджень, присвячених ролі медіа у встановленні діалогу та зворотного зв'язку між владою і громадянським суспільством. Результати сприяють кращому розумінню потенціалу публічних і соціальних медіа як

важливих політичних чинників, що впливають на формування політичної свідомості громадян, їхню поведінку, активну участь у громадському житті, мобілізацію спільнот до участі в акціях протесту та вирішення актуальних суспільно-політичних питань. Матеріали дослідження можуть бути корисними у підготовці бакалаврів і магістрів за спеціальностями «Політологія», «Міжнародні відносини», «Журналістика», а також під час викладання суспільних дисциплін.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, а також висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 287 сторінок, основний текст становить 182 сторінки. Список використаних джерел 551 позиція, з них 456 – іноземними мовами. Оформлення дисертації відповідає вимогам до такого виду робіт. Аналіз тексту дисертаційної роботи свідчить про дотримання автором вимог академічної доброчесності. У роботі подано посилання на відповідні джерела при використанні ідей, розробок, тверджень і відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової роботи, використані методи дослідження і джерела інформації. Представлений рукопис дисертації у повній мірі відображають зміст роботи, відповідають спеціальності 052 «Політологія».

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Обґрунтованість наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації, підтверджується 13 науковими працями, з них 12 – одноосібні; 6 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України; 7 статей у закордонних наукових виданнях (з них 1 стаття в науковому виданні, що входить до бази Web of Science Core Collection; 3 статті в матеріалах науково-практичних конференцій).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи. У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи Томашевської М. В., слід зазначити деякі дискусійні положення та зауваження:

Змістові зауваження:

1. Розділ 1 за класичним написанням дисертацій має бути присвячений теоретико-методологічному концепту дослідження. Досліджуючи етимологію поняття «Brexit» у контексті його використання під час аналізу політичного процесу, авторка приділила цьому 7 сторінок тексту (С. 27-32). На мою думку, слід було би менше приділити увагу морфології терміну Брекзит.

2. У підрозділі 2.1. *«Євроскептицизм та єврооптимізм політичних партій і громадянського суспільства в медіа дискурсі»* значна частка дослідження стосується походження і поширення терміна «євроскептицизм», що видається більш доречним до Р.1. У Р. 2.1. доцільно було б згадати також про

альтернативні сценарії виходу Великої Британії з Європейського Союзу, між якими здійснювався вибір під час дискусій щодо Брекзиту. Йдеться про концепції так званого «м'якого» та «жорсткого» Брекзиту – поняття, які позначають два принципово різні підходи до реалізації виходу з ЄС. «М'який Брекзит» передбачав збереження тісних економічних зв'язків з ЄС після виходу, зокрема через укладання торговельної угоди, яка б дозволила зберегти вільний рух товарів і послуг, а також участь Великої Британії в окремих європейських програмах та структурах. Натомість «жорсткий Брекзит» означав повний і остаточний розрив з Європейським Союзом без спеціальних домовленостей, що стосуються економічного співробітництва чи регуляторної інтеграції. Таким чином, обговорення варіантів Брекзиту супроводжувалося складними політичними, економічними та соціальними дилемами, які мали суттєвий вплив на формування стратегії майбутньої взаємодії Великої Британії з Європейським Союзом. Висвітлення цих альтернатив у межах підрозділу дозволило б краще зрозуміти логіку та специфіку британської інтеграційної політики.

3. Хронологічні межі дослідження охоплюють основний період від жовтня 2015 р., коли офіційно розпочалася кампанія з проведення референдуму щодо Брекзиту до 31 січня 2020 р., коли Велика Британія офіційно вийшла зі складу Європейського Союзу. Фактичний «зріз» завершується 31 січня 2020 р. – виходом із ЄС, тоді як ключові події 2020-2024 рр. (Угода про торгівлю та співробітництво, Протокол для Північної Ірландії, «Windsor Framework», перегляд регуляцій, нові вибори) залишилися за дужками. Слід було би додати 2020-2025 рр., це надало би змогу оцінити довготривалі медіа-ефекти й трансформацію наративів.

4. На мою думку, авторка представила «надлишковий» список методів: заявлено десятки підходів – від феноменологічного до біографічного, але у тексті детально відпрацьовано лише класичний контент- та дискурс-аналіз. Це створює враження декларативності. Можна було б також використати тематичне моделювання, мережевий аналіз ревітів, що зняло би суб'єктивність й надало би великий обсяг репрезентативних даних.

5. Аналіз медіапростору Великої Британії, представлений у розділах 2 і 3, чітко демонструє активне використання британськими мас-медіа таких інформаційних технологій, як гейткіпінг і спіндокторинг. Водночас цим аспектам доцільно було б приділити більш глибоку увагу. Починаючи з 1980-х років, спостерігається зростання зацікавленості до технологій управління інформаційно-комунікаційними процесами, зокрема спіндокторингу (від англ. *spin* – «крутити», «змінювати напрям»). Це явище пояснюється кількома чинниками: зростанням впливу ЗМІ на суспільні процеси, розширенням можливостей впливу на громадську думку через різноманітні канали

комунікації, а також посиленою увагою до суспільних настроїв, що формуються в результаті контрольованого інформаційного потоку. Основне завдання спіндоктора полягає в переосмисленні або корекції негативних інтерпретацій певних подій у медіа, що часто застосовувалося у висвітленні перебігу Брекзиту. Іншим важливим інструментом є гейткіпінг (від англ. *gatekeeping* – «контроль за входом»), термін, запроваджений соціальним психологом К. Левіном у 1947 році. Цей механізм полягає у фільтрації інформації перед її поширенням через ЗМІ або інші комунікаційні канали. Гейткіпери, перебуваючи на ключових етапах комунікаційного процесу, перетворюють потік первинної інформації на відфільтровані й структуровані медіаобрази. Вони відіграють роль ретрансляторів і фільтрів, які формують кінцеве медійне уявлення про реальність. Практика гейткіпінгу також активно використовувалася в британському інформаційному просторі під час подій, пов'язаних із Брекзитом.

6. Спостерігається подекуди публіцистичний стиль викладу матеріалу, наприклад, с. 62 *«Тернистий шлях євроінтеграції»*, с.81 *«Від вступу до ЄЕС до Брексіту шальки терезів коливалися на користь євроскептиків та єврооптимістів»*, с.82 *«Її автор, такий собі «Тобібританець»»*, с.88 *«У розбурханому пристрастями інформаційному просторі»*, с.92 *«Більшість британців не брали до рук «серйозної» преси»*, с.97 *«Ледь уцухли пристрасті після травневих національних виборів»*, с.102 *«У розбурханому пристрастями Брексіт-дискурсі лунали тверезі голоси членів групи»*, с.110 *«Поряд з «новими» агресивно-активними інституціями, в інфопросторі Великої Британії «мерехтіли тіні» «старих» об'єднань євроскептиків»*, с.131 *«Головним актором» драми під назвою «Лейбористи і Брексіт»*, с.143 *«У цей час в інформаційному просторі Британії, наче у калейдоскопі, змінювали одні одних виступи, заяви, інтерв'ю офіційних осіб»*, с.183 *«Гострим складником» медійного Брексіт-дискурсу стала тема російського втручання в кампанію референдуму 2016 р.»*, с.188 *«Поняття «Брексіт» посіло помітне місце в картині світу британців»* й ін.

7. У практичному значенні роботи та на С.187 авторка зазначає *«Ці «уроки демократії» корисні для України, яка протистоїть збройній та інформаційній агресії з боку рф і намагається досягти європейських стандартів свободи слова і медіа»*. Тези щодо «уроків для інформаційної війни з рф» відволікають від головної теми й не підкріплені емпіричними даними.

8. Робота аналізує зміст, але не те, як аудиторія споживає й інтерпретує цей контент (опитування, фокус-групи, цифрова аналітика відсутні). Дисертація кваліфікує медіа як «вирішальний» фактор результату референдуму, однак не використовує кількісні моделі чи дані опитувань, які б підтвердили

каузальний зв'язок

Технічного характеру:

9. Майже 30 % тексту займають великі цитати з медіа-джерел; це ускладнює аналітичну видимість авторки й збільшує обсяг роботи.

10. С.72-73 *Таблиця 1.1. Газети і журнали, які стали головним джерелом інформації про Брексіт в інформаційному просторі Великої Британії*, с.77-78 *Таблиця 1.3 Зарубіжні та міжнародні медіа – активні учасники Брексіт-дискурсу в інформаційному просторі Великої Британії* займають понад 1 сторінку. Їх варто було би подати в Додатках.

Уважаю, що вищезазначені зауваження суттєво не впливають на результат дослідження та проведена авторкою робота дає підстави зробити висновок, що дисертація виконана на високому рівні.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Томашевської Марисі Валеріївни «Брексіт в інформаційному просторі Великої Британії», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані і достовірні наукові результати. Отримані результати мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення. Дисертаційна робота Томашевської Марисі Валеріївни відповідає спеціальності 052 Політологія і вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за відповідною спеціальністю.

**Доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних комунікацій
та політичного аналізу,
декан факультету міжнародних відносин
Волинського національного університету
імені Лесі Українки**

Антоніна Шуляк